

ОСВІТА ЯК ПРОЯВ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ ШЛЯХТИ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У XVIII столітті Річ Посполита потрапила в орбіту геополітичного впливу Росії. Російський вплив і втручання у внутрішні справи сусідньої держави особливо посилилися після 1768 року, що в результаті закінчилося участю імперії Романових у трьох поділах Литовсько-Польської держави (1772, 1793, 1795). Нові суспільно-політичні умови, в яких опинилася шляхта Правобережної України, поступово вплинули і на таку галузь, як освіта. Саме тому у першій половині ХІХ століття боротьба за деполонізацію освіти у трьох губерніях Правобережної України велась російською владою з особливою впертістю і послідовністю. Це здійснювалось під патріотичними гаслами зміцнення держави, влада спекулювала почуттям громадянського обов'язку і обставляла справи так, що ініціативи закриття шкіл, заборони польської мови йшли від самих поляків. Проте варто відзначити, що фактично до 1830 року, ці спроби були малоефективними та мали локальний характер. Польські школи було ліквідовано, і щоб якось компенсувати брак навчальних закладів, вирішено було діяти наступним чином. Спочатку метою була безпощадна русифікація освіти шляхом створення російських шкіл в повітових центрах.

Ключові слова: шляхта, Правобережна Україна, Російська імперія, Кременецький ліцей.

Актуальність проблематики ґрунтується на тому, що в сучасній українській науці відсутні комплексні дослідження, які розкривають питання самореалізації шляхти Правобережної України в галузі освіти.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації на основі об'єктивного і комплексного підходу, робиться спроба окреслити головні напрями освітньої самореалізації правобережної шляхти.

У XVIII ст. Річ Посполита в черговий раз потрапила в орбіту геополітичних інтересів Російської імперії. Російський вплив і втручання у внутрішні справи сусідньої держави особливо посилилися після 1768 р. (повстання Коліївщина), що в результаті закінчилося участю імперії Романових у трьох поділах Литовсько-Польської держави (1772, 1793, 1795) [1].

Нові суспільно-політичні умови, у яких опинилася шляхта Правобережної України, поступово вплинули і на таку важливу галузь, як освіта.

Освіта й релігія – це ті головні сфери суспільного життя, у котрих формується світогляд особистості, прищеплюються ідеали й переконання. Саме тому в першій половині ХІХ ст. боротьба за деполонізацію освіти в трьох губерніях Правобережної України велась російською владою з особливою впертістю й послідовністю [2]. Це здійснювалось під патріотичними гаслами зміцнення держави, влада спекулювала почуттям громадянського обов'язку й домагалася того, щоб ініціатива закриття шкіл, заборони польської мови йшли від самих поляків. Усі верстви населення приєднаних територій повинні були влитися до соціальної структури російського суспільства. Проте варто відзначити, що фактично до 1830 року ці спроби були малоефективними та носили локальний характер.

Об'єктом дослідження є освіта шляхти Правобережної України.

Предметом дослідження є різні формати самореалізації шляхти Правобережжя в навчальних закладах Російської імперії.

Хронологічні межі охоплюють кінець XVIII – першу половину ХІХ ст.

Основна мета пропонованої статті полягає у висвітленні ролі освіти як прояву самореалізації шляхти Правобережної України.

Завдання дослідження ґрунтуються на аналізі факторів та прикладів самореалізації освітньої правобережної шляхти в умовах імперської політики Росії в регіоні. Зокрема, акцентується увага на особливостях цього процесу до і після 1830 року.

Основу історіографічної та джерельної бази статті складають публікації авторів ХІХ – ХХІ століття, а також архівні матеріали.

Певні аспекти досліджуваної проблематики знайшли відображення в сучасних історичних дослідженнях, як в Україні, так і закордоном. В українській історичній науці анексію Російською імперією правобережних губерній та освітні процеси в регіоні на основі широкої архівної джерельної бази досліджують історики Ю. Войтенко, Т. Гладченко, Б. Гудь, І. Кривошея, О. Крисовський, Н. Щербак [3; 4; 5; 6; 7; 8]. Український дослідник В. Свербигуз вивчав еволюцію та особливості взаємовідносин між органами державної влади й місцевим дворянством українських губерній [9].

Зростання наукового інтересу до історії привілейованого стану Правобережної України спостерігаємо також у наукових студіях закордонних істориків, зокрема у французького вченого Д. Бовуа. Відомий дослідник висвітлює процес поступового згортання під тиском царської адміністрації шляхетської освіти на Правобережжі в першій половині XIX ст. Особливу увагу Д. Бовуа привертають процеси в освітній сфері після Листопадового повстання (1830 – 1831) [10 - 11].

Серед польських сучасних дослідників в першу чергу варто згадати Т. Епштайна та Л. Заштовта, які у своїх дослідженнях розкривають специфіку функціонування навчальних закладів на теренах правобережних губерній [12; 13].

Цікавий підхід щодо висвітлення процесів в освітній сфері репрезентують праці російського вченого Л. Горизонтова, котрий акцентує увагу на неможливості розв'язання «польського питання» на інкорпорованих територіях через суперечливість заходів імперського уряду щодо інтеграції/асиміляції польського населення [14]. Важливе значення для розуміння соціо-культурних процесів має праця Б. Міронова [15].

У другій половині XVIII ст. в освітній сфері Речі Посполитої відбувалися серйозні реформи. Після заборони діяльності єзуїтів (1773) усе майно ордену було передано спеціальній Едукаційній комісії, яка повинна була використати його для подальшого розвитку системи навчальних закладів. Із десяти навчальних округів Речі Посполитої два локалізувалися на території Правобережної України: Волинський – із центром у Кременці та Український – із центром у Вінниці. Усі школи керувалися Головною Краківською школою, яка була своєрідним координуючим осередком [16].

До Волинського округу входили одна окружна академічна в Кременці та сім підокружних шкіл: три академічні (Кам'янець-Подільський, Луцьк, Олиця) та чотири василіанських (Володимир-Волинський, Острог, Шаргород, Бар). Натомість Український округ об'єднував окружну академічну у Вінниці та п'ять підокружних шкіл: академічну (Житомир) та чотири василіанських (Любар, Овруч, Канів, Умань) [16, с.485].

Ситуація, що склалася на правобережних українських землях суттєво вплинула і на розвиток освітньої сфери. Усі дослідники відзначають важливу роль двох славетних освітніх закладів першої половини XIX ст. – Віленського університету й Кременецького ліцею, випускники яких стали уособленням та славою польської культурної еліти й зробили вагомий внесок у розвиток культури польсько-української пограниччя.

Разом із тим зазначимо, що до вступу в лицей чи університет, потенційний абітурієнт повинен був мати певний рівень освіти, яку він здобував або в домашніх умовах, навчаючись із приватними учителями, або в таких навчальних закладах, як приватні пансіони, монастирські школи чи повітові гімназії.

Польські школи, відкриті в Україні й задумані як осередки, де формувалася та консервувалася ідея польськості, викликали підозру в російській адміністрації. Ця тенденція посилилася після наполеонівських війн, а після Листопадового повстання вона набула катастрофічного характеру для всієї шляхетської освіти. Адже терміни «шляхтич» та «поляк» сприймалися імперськими чиновниками як слова-синоніми. У той же час слід усвідомлювати, що в той час, коли за ініціативи А. Чарторийського й Ф. Плятера, які сповідували теорію елітарності й задумали відкрити лицей у Кременці, суспільство Російської імперії сприймало освіту як загрозу соціальній стабільності [17].

У результаті реалізації освітніх реформ у Росії станове походження невблаганно отримувало гору над освітою; як наслідок, система навчальних закладів, здатна вивести суспільство на новий рівень розвитку, перетворювалася на «мареву». Незважаючи на той факт, що в школах, гімназіях, пансіонах та лицєях України навчалися видатні та яскраві особистості, у цілому, тогочасна система освіти не сприяла створенню нової соціальної групи – інтелігенції. У 1828 р. В. Сперанський вказував на надмірну схильність населення до навчання в т. зв. колишніх «польських губерніях» [10, с.301].

Класична освіта, яку здобували учні гімназій, монастирських шкіл, приватних пансіонів та лицєю в Кременці, а також наукові зацікавлення багатьох із них зумовили формування в молодій генерації правобережної шляхти поглядів, що еволюціонували в напрямку романтичних літературних і філософських течій. Зокрема, такі знані поети, як М. Гославський, Ф. Ковальський, А. Мальчевський, Т. Олізаровський та С. Вітвіцький вступили до Товариства учнів Волинського лицєю, де навчалися «порядного мовлення й писання» [17, с. 510].

Названі літератори після закінчення навчання в лицєї стали активними польськими патріотами і, не зважаючи на загрозу для життя, згодом боролися за відродження Речі Посполитої. Крім того, вони відмовилися від просвітницького світогляду та прийняли нові ідейно-мистецькі візії.

Француз Д. Бовуа називає Тадеуша Чацького – польського поміщика на Правобережній Україні – найактивнішою особистістю в культурному й суспільному житті України. Він запропонував власну схему фінансування мережі шляхетських/польських шкіл, яка полягала в тому, щоб, не звертаючи особливої уваги на достатньо скромні бюджетні засоби, які виділялись Петербургом на всі середні навчальні заклади імперії, скористатись фінансовою допомогою великих землевласників польського походження [10, с.252]. Зібраної

коштом меценатів суми вистачило, аби відкрити Кременецьку гімназію (згодом – ліцей), яка стала центром польської культури в Україні [17].

Вагомий слід у шляхетській/польській культурі Правобережжя залишив Йоахім Лелевель, життя якого тісно пов'язане з Україною. У 1809 – 1811рр. він прибув до Кременця працювати викладачем у місцевому ліцеї, який ще називали «Волинськими Афінами». Конфлікт із керівником ліцею, польським освіченим магнатом, ерудитом та колекціонером Т. Чацьким (той ставився трохи зверхньо до молодого науковця), завадив успішній педагогічній кар'єрі Й. Лелевеля [19].

Згодом, із 1815 р. Й. Лелевель викладає курс лекцій з польської історії у Віленському університеті, з 1821 р. він – ординарний професор історії цього ж університету. Тут у стінах університету він познайомився з А. Міцкевичем, який навчався на одному з факультетів і належав до когорти романтиків у польській літературі.

Якраз представників романтичного напрямку першої половини ХІХ ст. відносять до «української школи» в польській літературі [20, 324]. Їхня творчість формувалася під впливом історичних подій в Україні, її фольклору, довкілля. Представники цієї школи тривалий час проживали на українській території, тому їхні твори, на нашу думку, є складовою культури України. «У той же час, – як вважає І. Кривошея, – «українська школа» – прояв польсько-української культурної взаємодії, яка відбувалася в межах своєї релігійної конверсії» [6, с.6]. Проте, на думку І. Франка, вона не є монолітною школою, «а групою талантів зовсім різнорідних» [21, с.197].

Уперше термін запровадив відомий літературний критик О. Тичинський у 1837 р., визнавши українську школу однією з головних у польській літературі. Того ж року видатний літературний критик М. Грабовський, що вважався теоретиком школи, присвятив їй статтю «Про українську школу поезії» (1837). Основоположниками цієї школи вони вважали тріаду оригінальних поетів – Ю. Залеського, А. Мальчевського і С. Гоцинського, які за твердженням М. Грабовського, «змальовували три цілком різні України: Гоцинський – Україну гайдамацьку, Залеський – Україну козацьку й лише Мальчевський – Україну польську, шляхетську» [21, с.145].

Значний внесок у розвиток польської науки та культури, а також у зміцнення польсько-українських зв'язків у ХІХ ст. зробили й випускники Кременецького ліцею. Поповнюючи ряди літераторів, вони працювали над темами, натхненними українською історією та фольклором. Окрім письменників, випускниками Кременецького ліцею було багато діячів культури, науки, освіти.

Із-поміж них: відомий громадський діяч, професор медицини – К. Качковський (1797 – 1867), громадський діяч, що брав активну участь у створеному в 1833 р. у Львові демократичному Товаристві друзів народу, М. Буджинський (1811 – 1864), маршалок Брацлавської губернії Т. Рутковський (1809 – 1881), маршалок Київської губернії, поет, публіцист Г. Олізара (1798 – 1865), учитель З. Красинського, педагог, перекладач, математик П. Хлембовський (1799 – 1868), математик, педагог, вихователь сина Т. Чацького О. Лєвоцький (1787 – 1854), юрист, відомий у колі філоматів під прізвиськом «Кудрявий», М. Пясецький (1796 – 1840), поет, перекладач, товариш Ю. Словацького К. Петровський (1790 – 1863 рр.), історик, літератор, видавець, автор книг «Поділля. Волинь. Україна. Образи міст і часів» у 4-х томах – О. Пшезджецький (1814 – 1871), художник, літограф, портретист, педагог, директор Варшавської художньої школи К. Каневський (1805 – 1867) та інші [4, с.].

Випускники Кременецького ліцею своєю діяльністю сприяли розвитку прогресивної суспільно-громадської думки в Україні та за її межами, відродженню української мови, національної самосвідомості, культури, освіти. Плани Т. Чацького сягали далі відкриття Кременецької гімназії – він мав на меті згодом перетворити її на університет. Разом із тим, Т. Чацький боявся, що Києво-Могилянська академія, яка готувала священнослужителів для всієї імперії, раніше стане університетом, зруйнувавши тим самим його амбіційні мрії [19].

Особливо переймався Т. Чацький питанням, на якій мові варто навчати студентів. Про це свідчить його лист-скарга до А. Чарторийського: «Хто ж тоді, якщо притримуватись пропорції, має право на навчання на рідній мові? Ми маємо право надіятись, що наша мова не загине. Київ – це давнє руське місто, яке тягнеться на багато верст, частина за Дніпром належить до [навчального] округу в Харкові, але більша західна частина належить Польщі» [10, 257].

Однак після придушення Листопадового повстання правобережна шляхта зазнала відчутних втрат на ґрунті релігії, культури, освіти. Із 1831 року навчання в усіх польських школах було переведено на російську мову викладання, але основою програми духовної деполонізації Південно-Західного краю було зменшення й обмеження впливу католицької та уніатської конфесій [6, арк.17].

Так, у середині ХVІІІ ст. на території Речі Посполитої функціонувало 148 василіанських монастирів, із них 122 – на українських землях [23], а вже в першій чверті ХІХ ст. царат не тільки переслідує діяльність уніатських монастирів, але й намагається їх ліквідувати. На пропозицію Адама Чарторийського в 1822 році підвищити ранг василіанських училищ до гімназій у містах Овручі, Любарі, Журовицях, Умані, міністр

народної освіти Голіцин відмовив, посилаючись на рішення 1810 року про те, що василіани не виконують своєї педагогічної місії, адже переважна більшість учнів була шляхетського походження [11, с.181 – 183].

Отже, занадто велика схильність шляхти до здобуття освіти непокоїла царат, адже порушувала культурну, соціальну й таку вразливу національну рівновагу в Російській імперії [10, с.278].

У 1827 році було прийнято рішення скоротити кількість уніатських монастирів. При цьому уманський монастир вирішено було залишити (через велику кількість учнів) до більш раціонального облаштування освітньої справи на Правобережній Україні [24, с.393]. В Умані, як відомо, навчалися вже згадані представники «української школи» – М. Грабовський, Ю. Залеський, С. Гошинський. Одночасно з ними студіювали наукові праці також «Йозеф Мянєвський (1804 – 1879) – доктор медицини, громадський діяч, іменем якого названо польський фонд підтримки науки «Каса ім. Йозефа Мянєвського» (1881), а також Ян Кароль Сенькевич (1792 – 1860) – відомий історик-біографіст та перекладач творів англійських і французьких літераторів, який разом із тим публікував вірші під іменем Кароля з Каліновки» [6, с.17].

Василіанські монастирі та училища були ліквідовані, але потреба в освіті дворянства (шляхти) на Правобережжі була настільки великою, що на місці цих шляхетських навчальних закладів засновували повітові дворянські училища, наприклад у Каневі, які повинні були слугували русифікації регіону [24, арк.4зв.].

У навчальних закладах Правобережної України були поодинокими випадки прийому на навчання різночинців, тоді як в інших регіонах імперії це спостерігалось частіше. Французький історик Д. Бовуа наводить такі факти: у навчальних закладах Петербурзького, Московського, Харківського, Казанського й Дерптського учбових округів із 4309 учнів 1691 – це сини дворян, включаючи придворних вельмож, інші були дітьми чиновників, купців, міщан, ремісників, солдат, православних священників, вільних селян і навіть кількох кріпаків. У Віленському учбовому окрузі шляхтичів нараховувалось 1952 на 2224 гімназисти. Серед нечисленних простолюдинів тут були переважно міщани (121 учень), сини священників, швидше за все уніатських (65 учнів), і селяни (85 учнів) – найвірогідніше литовські, а не українські. Ситуація, що склалася вимагала вирішення, і вже після 11 березня 1814 року боротьба з плебейством стає інтенсивнішою. Починаючи з цього часу, від абітурієнта вимагали в обов'язковому порядку підтвердження дворянського звання [10, 281].

Після 1831 року шкільну освіту хотіли повністю русифікувати, але тим не менше вона давала можливість просування по соціальній драбині і, незважаючи ні на що, допомагала консервації польської культури, оскільки сприяла єднанню учнів/студентів, більшість із яких була шляхтичами й поляками від народження.

Новий міністр народної освіти С. Уваров уже 21 березня 1833 року швидко заявив про себе новою політикою русифікації освіти в регіонах. Тон його листа від 21 квітня 1833 р. до попечителів навчальних округів однозначний: «Загальний наш обов'язок полягає в тому, щоб народна освіта, згідно з Найвеличнішими намірами Найяснішого Монарха, здійснювалась в об'єднаному дусі православ'я, самодержавства й народності [звісно, російської. – Д. Б.]. Я впевнений, що кожен із професорів і наставників <...> використає всі сили, щоб стати гідним зряддям уряду й заслужити його повну довіру» [10, 474].

Незважаючи на тиск із боку російської влади, масового опору польської аристократії не спостерігаємо. Це було продиктовано, з одного боку, страхом втратити те, що поляки ще мали, а з іншого – бажанням вибороти собі не останнє місце в суспільстві. Тому зрозуміло, що шляхтичу важко було зневажити тими привілеями, які надавались дворянству після закінчення російської гімназії. Атестат про закінчення середнього навчального закладу надавав переваги при вступі на державну службу, окрім того, дворяни, які довели своє походження, після року служби отримували чин 14-го класу за Табелем про ранги. Натомість багато поляків, особливо заможних магнатів, не бачили в цьому необхідності, адже вони були самодостатніми у своїх «міні-державах». Родина Сангушків, наприклад, не дала згоди на відкриття школи в містечку Заславі, який їй належав. Тільки Б. Потоцький з Немирова в Подільській губернії погодився за власні кошти відкрити гімназію [26].

Наступним етапом репресивної політики імперського центру була ліквідація приватних польських пансіонів. Адже в державних навчальних закладах формували свідомість юнацтва за російським взірцем, а приватні пансіони зберігали зв'язок учнів із рідними й світом, близьким їм з дитинства. Приводом до ліквідації пансіонів став той факт, що власник одного з київських пансіонів П. Боровський, виходець із Кременця, який брав участь у відомій змові Ш. Конарського, створив студентський гурток «Віра, Надія, Любов» [10, 480].

Тим часом, 30 жовтня 1841 р. Герольдія довела до відома Київської центральної ревізійної комісії, що декласована шляхта позбавлялася права державної служби в адміністративних органах і навчання в школах, підвідомчих Міністерству народної освіти. Як наслідок, було закрито Кременецький ліцей та 245 польських навчальних закладів, близько 100 католицьких та уніатських монастирів і приходів [27-28].

Найбільше негативне враження справило закриття найпрестижнішого навчального закладу – Кременецького ліцею. Незважаючи на те, що, як нам відомо, деякі сучасники визнавали поверхневий характер знань, які в ньому надавались, цей заклад, створений Т. Чацьким і підтриманий волинською шляхтою, був важливим символом, а його ліквідація перетворила цей символ у справжній міф про золотий вік польської культури в Україні. Закриття Кременецького ліцею – найбільшого осередку польської культури на Правобережжі – було сприйнято як величезне приниження [19].

Значна частина фондів навчального закладу була передана в Київ, де невдовзі мав відкритись університет. Так зникали навіть сліди польської культури. У трьох губерніях було закрито не тільки польські школи й відомий ліцей, але й приватні польські пансіони. Польській шляхті довелося переконатись, що вивчення рідної мови й культури стало абсолютно неможливим [10, 475].

Російську владу серйозно турбувало також збільшення польських студентів у Київському університеті. У середині 60-х років XIX ст. вони складали 1/3 всіх студентів. Ширинський-Шихматов писав, що «не можна не передбачити, що всі ці обставини відгукнуться великою шкодою для загальноросійських інтересів краю, які ще не достатньо укріпились й об'єдналися, щоб власною вагою дати успішну відсіч ворожим впливам» [10, 813-814]. Його слова виявилися пророчими.

Отже, підсумовуючи аналіз питання щодо значення освіти як прояву самореалізації шляхти Правобережної України, зазначимо, що початкова та середня освіта (монастирські школи, приватні пансіони та повітові гімназії) заклала фундамент, у якому важливу роль відіграло викладання польською мовою та ностальгія за Річчю Посполитою. Продовження навчання в стінах Кременецького ліцею, а також – але меншою мірою – Рішельєвського ліцею в Одесі та Віленського університету, а згодом – у Київському університеті Святого Володимира, свідчило про той факт, що панівна верства (шляхта) Правобережної України успішно скористалася зі своєї гегемонії в галузі освіти. Попри всі заходи російського царату, закриття та ліквідацію шляхетських/польських навчальних закладів, досягти мети, що полягала у всеохоплюючій русифікації освіти в першій половині XIX століття йому так і не вдалося.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Смолій В. А. Возз'єднання Правобережної України з Росією / В. А. Смолій. – К.: Наукова думка, 1978. – 192 с.
2. Поліщук Ю. Приєднання Правобережної України до Російської імперії та доля польського населення (кінець XVIII – початок XIX ст.) // *Україніка Polonika*. – Київ-Житомир: Видавничий центр Київського національного лінгвістичного університету, 2009. – Т. 3. – С. 12 - 9.
3. Войтенко Ю. М. Становище шляхти на Правобережній Україні за правління Олександра I (1801 – 1825 рр.) / Ю. М. Войтенко // *Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей*. – Вип. 18. – Тернопіль: Видавництво Астон, 2006. – С. 41 – 45.
4. Гладченко Т. М. Польське студентство в культурному і суспільно-політичному житті Правобережної України (1793 – 1833 рр.): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 – історія України / Т. Б. Гладченко; ЧНУ ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2011. – 235 с.
5. Гудь Б. Українсько-польські конфлікти новітньої доби: етносоціальний аспект. – Харків: Акта, 2011. – 472 с.
6. Кривошея І. І. Уманський василіанський монастир (1765 – 1834) / І. І. Кривошея. – Умань: ПП Жовтий, 2009. – 28 с.
7. Крисовський О. Кременецький парнас у період діяльності гімназії та ліцею / О. Крисовський // *Волинські Афіни. 1805 – 1833 : Збірник наук. праць*. – Тернопіль, 2006. – С. 88 – 110.
8. Щербак Н. О. Національне питання в політиці царизму на Правобережній Україні (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія / Н. О. Щербак. – К.: ПЦ «Ризографіка», 2005. – 616 с.
9. Свербигуз В. Шляхетська бесіда / В. Свербигуз. – К., 2000. – 32 с.
10. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793 – 1914) / Авторизованный перевод с французского Марии Крисань. – М.: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.
11. Beauvois Daniel. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803–1832. – Т.ІІ. Szkoły podstawowe i średnie. – Lublin, 1991.
12. Epsztejn T. Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II połowie XIX wieku / T. Epstein – Warszawa: PWN, 1998. – 233 s.
13. Zasztowt Z. Kresy 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach Litewskich i Ruskich dawnej Rzeczypospolitej / Z. Zasztowt. – Warszawa: Instytut Historii Nauki PAN, 1997. – 456 s.
14. Горизонтов Л. Е. Парадоксы имперской политики: поляки в России и русские в Польше (XIX – начало XX в.) / Л. Е. Горизонтов. – М.: Индрик, 1999. – 272 с.

15. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.) : [в. 2 т.]. – Т.1. / Б. Н. Миронов. – СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. – 548 с.
16. Крыжановский Е. Учебные заведения в русских областях Польши в период ее разделов / Е. Крыжановский // Киевская старина. – 1882. – №2.
17. Тихоміров А. Віленські імпресії: книга Даниеля Бовуа // www.historians.in.ua/index.php
18. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Т.1 / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої – К.: Основи, 1994. – 554 с.
19. Даниляк П. Тадеуш Чацький та його роль у розвитку освіти на Правобережній Україні // Український історичний журнал. – 2009. – № 2. – С. 51 - 66.
20. Антологія польської поезії. / перекл. з польськ.; упоряд. В. Ведіної; передм. Я. Івашкевича. – К.: Дніпро, 1979. – 463 с.
21. Франко І. Я. Нові причинки до історії польської суспільності на Україні в XIX ст. / І. Я. Франко // Зібрання творів. В 50-ти тт. – К.: Наукова думка, 1986. – Т. 47: Історичні праці (1898–1913). – С. 191–241.
22. Уманський красназничий музей. – НВФ – 349.
23. Петров Н. Очерк истории Базилианского ордена в бывшей Польше // Труды Киевской духовной академии. – 1871. – №2.
24. К.И.Т-ій. Краткий очерк истории города Умани // Киевская старина. – 1888. – Т. XXII.
25. Державний архів Черкаської області. – Ф.117. – Оп.1. – Спр.26.
26. Кривошея І. І. Три несхожих пагони одного родового дерева: непростя доля Александра, Мечислава і Болеслава Потоцьких герба «Пилява» (Тульчинська лінія) / І. І. Кривошея // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інституті історії України, 2007. – Вип. XIV. – С.301 – 308.
27. Левицкий О. Из жизни учебн□х заведений Юго–Западного края в 1840 г. // Киевская старина. – 1906. – □ 3–4.
28. Вол□нские губернские ведомости. – 1892. – 49.

Фицик Игорь

ОБРАЗОВАНИЕ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ПРАВОБЕРЕЖНОЙ ШЛЯХТЫ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ XIX В.

В XVIII веке Речь Посполитая попала в орбиту геополитического влияния России. Российское влияние и вмешательство во внутренние дела соседнего государства особенно усилились после 1768 года, что в итоге закончилось участием империи Романовых в трех разделах Литовско-Польского государства (1772, 1793, 1795). Новые общественно-политические условия, в которых оказалась шляхта Правобережной Украины, постепенно повлияли и на такую отрасль, как образование.

Именно поэтому в первой половине XIX века борьба за деполонизацию образования в трех губерниях Правобережной Украины велась российскими властями с особой настойчивостью и последовательностью. Это осуществлялось под патриотическими лозунгами укрепления государства, власть спекулировала чувством гражданского долга и обставляла дела так, что инициатива закрытия школ, запрета польского языка исходила от самих поляков. Однако стоит отметить, что фактически до 1830 года, эти попытки были малоэффективными и носили локальный характер. Польские школы было ликвидировано, и чтобы как-то компенсировать нехватку учебных заведений, решено было действовать следующим образом. Изначально целью была беспощадная русификация образования путем создания русских школ в уездных центрах.

Ключевые слова: шляхта, Правобережная Украина, Российская империя, Кременецкий лицей.

IGOR FYTSYK

EDUCATION AS A MANIFESTATION OF SELF-REALIZATION OF THE RIGHT-BANK GENTRY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

In the 18th century, the Polish-Lithuanian Commonwealth was under Russian geopolitical influence. Russian influence and interference in the internal affairs of a neighboring state had been especially intensified after 1768. It was ended with the participation of the Romanov Empire in three divisions of Lithuanian-Polish state (1772, 1793, 1795). That new social and political environment gradually affected such branch as education. However, it should be noted that in fact until 1830, those efforts were ineffective and had a local character. Polish schools were eliminated, and to compensate the lack of educational establishments, it was decided to proceed as follows. First goal was ruthless Russification of education through the creation of Russian schools in the district centers.

Key words: gentry, Right-Bank Ukraine, Russian Empire, Kremenets Lyceum.